

duğu gibi sözlü edebiyatın güçlü olduğu Nijer'de XX. yüzyılda Bubû Hama, Amadu Osman, Abdulaye Mamani, Mahamadu Halilu, Amadu İde ve Abdullaye Hudu gibi yazar ve şairler yetişti. Muhammed b. Abdülkerîm el-Megilî ile başlayan tarikatların İslâm'ı yayma gayretleri Seyyid Mahmûd el-Bağdâdî, Muhammed Cübû, İmam Barguma ve Abba Çillum ile devam etti. Halen Kur'an okulları, modern medreseler ve Nijer İslâm Üniversitesi ülkede dinî-İslâmî hayata önemli katkılar sağlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Chailley, *Les grandes missions françaises en Afrique occidentale*, Dakar 1953, s. 47-60; J. M. Cuoq, *Les musulmans en Afrique*, Paris 1975, s. 190-198; J. Ki-Zerbo, *Histoire de l'Afrique noire*, Paris 1978, s. 143-150, 168, 436, 518; H. T. Norris, *The Tuaregs: Their Islamic Legacy and its Diffusion in the Sahel*, Warminster 1975, tür.yer.; a.mlf., "A la recherche de Sidi Mahmud el-Bagdadi", *Islam et sociétés au sud du Shara*, sy. 3, Paris 1989, s. 128-158; a.mlf., "Niger", *El²* (Fr.), VIII, 17-19; M. Hiskett, *The Development of Islam in West Africa*, London 1984, s. 129, 230, 242; Ch. Harrison, *France and Islam in West Africa: 1860-1960*, Cambridge 1988, s. 48-56; E. Grégoire, *Touaregs du Niger*, Paris 1989, tür.yer.; a.mlf., "Accumulation marchande et propagation de l'Islam en milieu urbain: le cas de Maradi (Niger)", *Islam et sociétés au sud du Shara*, sy. 5 (1991), s. 43-55; Maikorema Zakari, "Medhal", *el-Hağâretü'l-İslâmiyye fi'n-Nicer* (trc. Muhammed Vakidî), Rabat 1415/1994, s. 13-31; a.mlf., "l'Islam au Niger", *La civilisation islamique en Afrique de l'ouest* (ed. S. Dieng), Istanbul 1999, s. 79-102; Ahmet Kavas, "L'activité des Turcs au Tchad et au Niger de 1850 à 1913", a.e., s. 283-299; a.mlf., "Osmanlı-Tibû Münasebetleri: Büyükh Sahrâ'da Reşâde (Çad) ve Kavar (Nijer) Kazalarının Kurulması", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, İstanbul 2000, s. 69-104; J. L. Triand, "L'université islamique du Niger", *Islam et sociétés au sud du Shara*, sy. 2 (1988), s. 157-165.

AHMET KAVAS

NİJERYA

Batı Afrika'da İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Afrika'nın Atlas Okyanusu'nda kıyası bulunan ülkelerindendir; kuzeyde Nijer, kuzeydoğuda Çad, doğuda Kamerun, güneyde Gine körfezi, batıda Benin Halk Cumhuriyeti ile komşudur. Resmî adı Nijerya Federal Cumhuriyeti (Federal Republic of Nigeria) olup eskiden İngiliz sömürgesi iken 1 Ekim 1960'ta bağımsızlığına kavuşmuştur. Yüzölçümü 923.768 km², nüfusu 137.253.000 (Temmuz 2004; Afrika'nın en kalabalık ül-

kesi), başşehri Abuja (372.000), en önemli şehirleri eski başkent Lagos (8.789.000), Kano (3.626.000), İbadan (3.566.000), Kaduna (1.582.000), Port Harcourt (1.149.000), Benin City (1.125.000) ve Maiduguri'dir (1.113.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

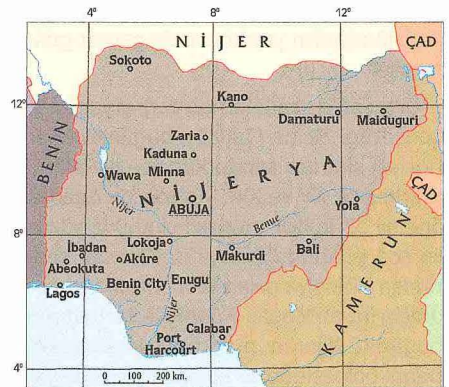
Ülkede yüzey şekilleri çok çeşitlidir. Güneyde Gine körfezi kıyısında Nijer ırmağının taşıdığı alüvyonlardan oluşan geniş delta düzlükleriyle başlayan Nijerya arazisi kuzeye doğru gidildikçe yükselir ve orta kesimlerdeki Jos yaylasında 1500 metreye kadar çıkar. Ülkenin en yüksek noktası Kamerun sınırındaki Dimlang dağıdır (2042 m.). İklim okyanusa uzaklık ve yakınlıkla yüksekliğe bağlı olarak değişikliğe uğrar. Kıyı bölgesinde iki yağmur mevsimi görülür; burada yıllık yağışın 2500 milimetreyi geçtiği yerler vardır; fakat kuzeye doğru yağış azalır (Kano'da 920 mm.). Kuzeyde kurak mevsim ekimden nisana kadar devam eder. Sıcaklıklar güneyden kuzeye doğru artar ve en yüksek dereceler güneyde 35 iken kuzeyde 41'i bulur. Doğal bitki örtüsü kıyı kesiminde bataklık bitkileriyle başlayıp içerilere gidildikçe tropikal yağmur ormanlarına dönüşür. Kuzeye doğru savanlar görülür; daha kuzeyde çöl sahasına geçilir. Nijer ve Benue nehirleriyle bunlara karışan küçük ırmaklar akarsu sistemini oluşturur. Nijer nehrinin ülke topraklarındaki uzunluğu 1280 kilometredir ve üzerinde Kainji barajı yer alır. Nehir Benue ile birleştikten sonra yelpaze biçimindeki deltasıyla Atlas Okyanusu'na dökülür; aşağı kesimleri ulaşımaya elverişlidir. Benue'nin Nijerya'daki uzunluğu ise 900 kilometredir. Çad gölünün bir bölümü de millî sınırlar içerisinde bulunmaktadır.

Nijerya'da kilometrekareye 149 kişi düşerse de nüfus dağılımı çeşitlilik gösterir. Yer fıstığı ekim alanı ile Kano bölgesi pamuk sahasında yoğunluk kilometrekarede 500 kişi iken Sokota bölgesinde 50-100 kişi kadardır. Nüfusun % 48'i müslüman, % 34'ü hristiyan, % 18'i animisttir. Etnik gruplar iki büyük kısma ayrılır. 1. Kuzey ile iç kesimin kuzey grupları: Hevsâlar 10 milyon civarında olup Kano, Sokota ve Zaria eyaletlerinde yaşar, genelde tarım ve ticaretle uğraşırlar. Fülâniler göçebe ve yarı göçbedirler. 2. Güney ile iç kesimin güney grupları. 5 milyon nüfusa sahip olan Yorubalar köylerde yaşamaktadır ve orman kuşağında çok dağınık tarzda yerleşmiştir. Bu kısmın ikinci büyük etnik grubu İbalar'dır (Igba).

Resmî dili İngilizce olan Nijerya'da çok sayıda lehçesi bulunan üç ana dil vardır. Bunlar Yoraba, Hevsâ ve İbo dilleridir. Bu dillerin yanında 300 üzerinde lehçe konuşulur. Nijerya'nın ekonomisi genellikle tarıma, hayvancılığa ve madencilığe dayanır. Tarım ürünlerinden Japon patatesi, manyok, darı, Hint darısı, mısır, tütün, palmye cevizi ve yağı, yer fıstığı, kakao, pamuk, kauçuk, pirinç ve çeşitli sebzeler başta gelir. Bunlardan manyok ile Japon patatesi daha çok güneyde; darı, Hint darısı, yer fıstığı ve pamuk kuzeyde; pirinç güneydoğunun bataklık sahalarında ve kauçuk batı bölgesinde üretilir. Sığır, keçi, koyun ve domuz yetiştirilen başlıca hayvanlardır. Ülke hayvan ürünlerinden kösele, koyun, timsah ve yılan derisi ihraç eder. İç sularda ve denizde yürütülen balıkçılık son zamanlarda gelişme göstermeye başlamıştır.

Nijerya'nın en önemli yer altı zenginlikleri kömür, özellikle petrol ve doğal gazdır. Enugu yataklarından çıkarılan kömür-

Nijerya

rün üretimi petrolün bulunmasıyla azalmıştır. Petrol yatakları Calabar, Oloibiri ve Port Harcourt'ta yer alır. Elektrik üretimi kömür, petrol ve doğal gaz kaynaklarından elde edilir. Diğer yer altı zenginlikleri kalay, kolombit, kireç taşı, demir ve çinkodur. Ülkede endüstri daha ziyade petrol, kauçuk, maden, gıda ve giyim sektörlerinde yoğunlaşmış ve petrol rafinerisi, kauçuk sütü işleme, otomobil lastiği, asfalt, demir çelik, çimento, tarım aletleri, dikiş makinesi, tekstil, ayakkabı, boya-vernük, plastik yağ (palmiye, yer fıstığı), sabun, konserve (et), tütün, bira, gazoz gibi imalât ve otomobil (Peugot), bisiklet montaj fabrikaları ile çeşitli atölye ve imalâthaneler, küçük çaplı gemi tersaneleri kurulmuştur.

Ulaşım bütün yerleşme merkezlerini birbirine bağlayan asfalt, stabilize ve köy yolu düzeyindeki karayolları ve büyük şehirler arasındaki demiryolları ile yapılmakta, nehir ulaşımı olarak Nijer ve Benue ırmaklarından faydalanılmaktadır. Hava ulaşımı uluslararası iki hava limanı ile sağlanır. Ayrıca ülkede iki büyük deniz limanı vardır: Lagos, Port Harcourt. Başlıca ihracat ürünleri petrol, kakao, yer fıstığı ve kalaydır; bunlar Avrupa Birliği ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne satılır. İthal malları ise çeşitli makineler, otomobiller, demiryolu malzemeleri, dokuma ve elektrikli aletler başta olmak üzere fabrikasyon eşyadır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Laroche, *La Nigeria*, Paris 1962; Yves Lacoste, *Les pays sous-développés*, Paris 1966, s. 83; Necdet Tunçdilek, *Sıcak Kuşak*, İstanbul 1975, s. 77; Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 327-342; Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 264-276; "Nijerya", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, VI, 1681-1704; M. Hiskett, "Nigeria", *EP* (Fr.), VIII, 19-23.

AYDOĞAN KÖKSAL

II. TARİH

Nijerya'nın Jos bölgesinde yapılan arkeolojik kazılarda Afrika'nın Bilâdüssûdan (Sahrâaltı) bölgesinde yaşayan Nok kavmine ait heykeller bulunmuştur. Milâttan önce VI-III. yüzyıllara tarihlenen bu heykellerin bölgede rastlanan en eski insan ürünü olduğu iddia edilmektedir. Çok erken dönemlerde gerçekleşen Bantu kökenli kavimlerin göçleri de bugünkü Nijerya'nın bulunduğu bölgeden yapılmıştır.

Günümüzde Nijerya'nın en kalabalık etnik grubu olan Hevsâlar VII-XI. yüzyıllar arasında ülkenin kuzeyine, Yorubalar ise

güneybatısına gelip yerleştiler. Kuzeyde VIII. yüzyıldan itibaren birçok şehir devleti kuruldu. Bugünkü Çad Devleti sınırları içinde kurulan Kânim Sultanlığı, XIV. yüzyılda merkezini Bornu'ya taşıyarak Kânim-Bornu Sultanlığı adını aldı ve yaklaşık altı asır burada hükümrân oldu.

Ülkenin kuzeyinde kurulan ilk devletler Kano, Daura, Katsina, Gobir, Zaria, Rano ve Biram adlı Hevsâ şehir devletleri XIII-XV. yüzyıllar arasında İslâm dinine girmeye başladı. Aynı dönemde Mali Sultanlığı'nın ve ardından onun yerini alan Songay Sultanlığı'nın idaresine giren bu devletler, Songay Sultanlığı'nın 1591'de Fas Sultanı Ahmed el-Mansûr tarafından yıkılmasından sonra bağımsız duruma geldiler.

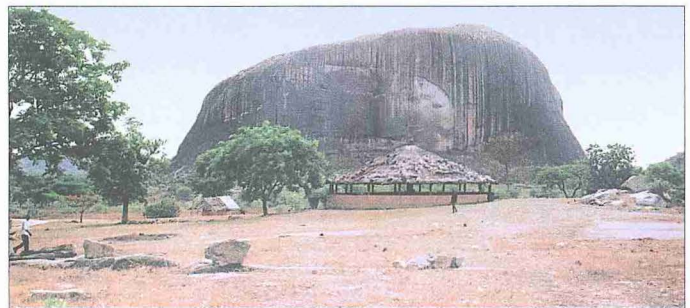
Nijerya'nın kuzeydoğusuna hükümrân olan Kânim-Bornu Sultanlığı, Trablusgarp 1510 yılında İspanyollar tarafından alınmadan önce Akdeniz sahillerindeki müslüman emirliklerle yakın ilişkiler içindeydi. 1551'de Osmanlı Devleti bugünkü Libya topraklarını İspanyollar'dan kurtarıncâ Kânim-Bornu Sultanlığı ile Osmanlı Devleti arasında doğrudan temas kuruldu. 1555-1556'da iki devlet arasında dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı. Bilâdüssûdan bölgesinin en güçlü sultanları arasında yer alan Kânim-Bornu Sultanı İdrîs b. Elevmâ b. Ali, Osmanlılar'dan temin ettiği ateşli silâhlarla bölgede gücünü artırarak bugünkü Çad ve Nijer devletlerinde yaşayan Tîbû ve So kabilesinin yurtları ile Nijerya'daki Hevsâ topraklarından bir süre sonra çekilmek zorunda kaldığı Kano'yu aldı. Sa'dîler ile de iyi ilişkiler kurdu. Osmanlı Devleti 1571 yılında Kânim-Bornu sınırları içinde yer alan Fizan bölgesini Trablusgarp eyaleti sınırlarına katınca Osmanlı-Bornu ilişkilerinde bir kriz dönemi yaşandı. Sultan İdrîs, 984'te (1576) III. Murad ile görüşmek üzere el-Hâc Yûsuf başkanlığında beş kişilik elçi heyetini İstanbul'a gönderdi. 987 (1579) yılına kadar İstanbul'da kalan heyet Sahrâ bölgesinde hac ve ticaret kervanlarının emniyet ve asayişinin sağlanmasını, seyahat esnasında ölenlerin

mallarının mirasçılara iade edilmesini istedi. Kânim sultanına iki nâme-i hümayûn gönderildi.

Fas Sa'dî sultanı, Osmanlılar'ın Kuzey Afrika'daki bu gelişmesi karşısında tek çare olarak Bilâdüssûdan'a sahip olmak istedi. 1591'de Songay Sultanlığı'nı yıkarak topraklarını hâkimiyeti altına aldı. Bundan itibaren Kânim-Bornu Bilâdüssûdan'ın tek büyük devleti haline geldi.

Osmanlı Devleti sömürgecilik öncesi dönemde Bilâdüssûdan bölgesiyle münasebetlerini Trablusgarp, Tunus ve Cezayir eyaletleri üzerinden yürütüyordu. Trablusgarp eyaletinin Fizan sancağı, Büyük Sahrâ çölünün güneyinde kalan müslüman sultanlıklarından gelen hac ve ticaret kervanları için bir buluşma yeri idi. Akdeniz sahilinden gelen Avrupa malları ile Nijerya ve çevresinden gelen Bilâdüssûdan malları Fizan'ın Merzûk ve Gât gibi kasabalarının pazarlarında takas ediliyordu.

Osmanlı engeli sebebiyle Kuzey Afrika sahillerinden içerilere geçme imkânı bulamayan Avrupalılar kıtanın batı tarafını dolaşmaya başladı. Bu amaçla Portekizliler'in 1486'da Benin Krallığı ile olan ilişkileri 1553 yılında İngilizler'in onlara ait yerleri almalarıyla son buldu. Ardından İngilizler Benin Krallığı ile temasa geçtiler ve anlaşma neticesinde Nijer nehrinin Atlas Okyanusu'na döküldüğü delta çevresinden köle toplayıp Amerika'daki çiftliklerine taşımaya başladılar. Nijerya sahilindeki bu bölgeye de "Köle sahili" adını verdiler. 1795-1796 yıllarında İskoçyalı Mungo Park, 1830-1831 yıllarında Richard ve John Lander isimli İngilizler Nijer nehrinin döküldüğü yerden içerilere doğru seyahatler yaptılar. XIX. yüzyılda hurma yağı önemli bir ticaret malı haline gelince Avrupalılar bu defa köle ticareti yanında aynı bölgeden yağ almaya başladılar ve bölgeye "Yağ sahilleri" ismini verdiler. 1861'de İngiltere, Lagos adasını alıp burada kendi sömürgesini kurdu. 1886'da Kraliyet Nijer Şirketi kurularak bölgenin idaresi bu şirkete verildi.

Nijerya'da
Abuja ile
Kaduna
arasındaki
Zuma tepesi